

PODSTATOU KAPITALISMU JE ÚROK

K osobnosti a dílu Silvia Gesella

Adam Votruba

The Basis of Capitalism is Interest: On the Life and Work of Silvio Gesell

Abstract: This article presents the intellectual legacy of German economist Silvio Gesell (1862-1930). Gesell is known above all as the originator of the notion of “stamped” currency that loses value when not circulated. With the mortgage crisis of 2008, Gesell’s thought took on new relevance, after central banks lowered interest rates almost to zero and were unable to stimulate the economy by lowering rates further. While certain aspects of Gesell’s theory may be outdated, it is noteworthy that Gesell was able to anticipate later developments in mainstream economics, such as the influence of interest rates on economic performance. Gesell’s theory also has significant consequences for our understanding of the capitalist economy as such. Gesell polemicized with Marx, for example, arguing that Marx did not grasp the essence of capitalism, which, according to Gesell, lies in a monetary system driven by interest, which in turn leads to social problems such as unemployment and economic crises. These ideas have been pursued further by a number of economists influenced by Gesell, such as Margrit Kennedy, Bernard Lietaer, and Dieter Suhr. Although the author of this article agrees with many of Gesell’s assertions, he notes that Gesell’s understanding of money as an exogenous factor in the economy (a widely shared understanding of money

in Gesell's day) can no longer be uncritically accepted. The author observes, moreover, that the development of alternative currencies leaves us with the challenge of comparing these currencies to one another and examining their relation to the economy as a whole.

Keywords: Economic theory, Silvio Gesell, interest and debt

Silvio Gesell (1862–1930) patří zřejmě k nejoriginálnějším myslitelům, kteří se kdy zabývali zkoumáním ekonomických otázek. Už proto je obtížné zařadit ho k nějakému jasně definovanému ekonomickému proudu. Gesell projevoval velkou citlivost k sociálním otázkám, zároveň však byl rozhodným kritikem marxismu. Jeho úvahy o vlivu peněžního oběhu na reálnou ekonomiku v lecčems připomínají pozdější monetarismus a byly svého času oceněny J. M. Keynesem i Irvingem Fisherem, sami monetaristé se však k němu nijak zvlášť nehlásí. Jeho pokračovatelé, které nacházíme téměř výhradně mimo odborné ekonomické kruhy, se někdy hlásí k volnému trhu bez kapitalismu, což je něco, co zní z hlediska liberalismu¹ i marxismu jako jasný protimluv. Liberálové, pokud o Gesella zavádí, se o něm vyjadřují přezíravě jako o „nedovzdělanci“ (Friedrich Hayek) či „pomatenci“ (Henry Hazlitt). Podívejme se tedy, v čem spočívá Gesellova specifická pozice a nakolik může být jeho učení ještě dnes aktuální.

Budu se snažit nejprve věcně poreferovat o Gesellově životě, myšlení a o ohlasu jeho myšlenek. V poslední části bude mým cílem zhodnocení jeho přístupu a vyslovení závěrů, které z jeho učení dle mého soudu vyplývají, zvláště tehdy, konfrontujeme-li ho s dalším vývojem ekonomické vědy i ekonomického systému.

Život Silvia Gesella

Silvio Gesell se narodil 17. března 1862 v pruské obci St. Vith, která se dnes nachází na území Belgie. Jeho otec byl Němec, matka Valonka a sám Gesell byl sedmý z devíti dětí. Osud ho zavedl na dráhu obchodníka. Roku 1887 přicestoval do Buenos Aires, aby zde otevřel pobočku obchodní firmy svého staršího bratra pod názvem Casa Gesell. Obchodnickému řemeslu se pak věnoval řadu let.²

V Gesellově životní dráze zprvu nic nenasvědčovalo tomu, že by se mohl dostat na dráhu teoretického myslitele, nedostalo se mu totiž ani vysokoškolského vzdělání. V Argentině se však stal svědkem prudkých ekonomických výkyvů, způsobených změnami v měnové politice vlády. V roce 1890 postihla zemi těžká hospodářská krize poté, co byla argentin-

¹ Slovo „liberalismus“ budu ve svém textu používat jako souhrnné označení pro politickou ideologii a ekonomické teorie, které s odvoláním na ekonomickou vědu prosazují volné trhy a dávají pojmu kapitalismus jednoznačnou pozitivní hodnotící konotaci. V ekonomii se v této souvislosti hovoří o neoklasické škole či školách na ni navazujících, toto označení však není ve veřejnosti obecně rozšířené. Vzhledem k tomu, že v našem veřejném prostoru se stoupenci volného trhu a kapitalismu sami nejčastěji ztotožňují právě s označením liberálové, budu tento pojem používat i při vědomí toho, že může mít za jistých okolností též jiné konotace.

² Werner Onken, *Silvio Gesell und die Natürliche Wirtschaftsordnung. Eine Einführung in Leben und Werk* (Lütjenburg: Verlag für Sozialökonomie Gauke, 1999), s. 6.

ská měna pevně svázána se zlatem. Argentina tím plnila požadavek komise bankéřů, jíž předsedal první lord Rothschild. Britské banky tehdy podměnily další půjčky argentinské vládě splněním tohoto požadavku. (Mimochodem o sto let později v roce 1991 se podobná situace opakovala, když Mezinárodní měnový fond přiměl Argentinu svázat svou měnu s dolarem.)³ Vlnu bankrotů v roce 1890 řešila argentinská vláda přechodem na papírové peníze a na následnou inflaci reagovala novou deflační politikou.⁴

Gesellův zájem o finanční problematiku měl nejprve praktickou povahu. Šlo mu o to zorientovat se v proměnlivé hospodářské situaci a učinit taková opatření, aby provedl svůj obchod úspěšně úskalími všech hospodářských výkyvů. V tom byl úspěšný, svůj obchod vedl tak, že si i přes zmíněné ekonomické turbulence dokázal nahospodařit nemalé jmění.⁵

Tehdy nabyl přesvědčení, že odbyt zboží je závislý na aktuálních úrokových mírách na finančním trhu. Došel k závěru, že peníze mají mocenskou převahu nad ostatním zbožím, neboť mohou být uchovávány bez jakýchkoliv nákladů, a proto jejich majitelé nemusí pospíchat s jejich vydáním. Obchodník naproti tomu musí své zboží prodat dříve, než dojde k znehodnocení, přičemž zároveň skladování zboží s sebou nese určité náklady. Úrok je důsledkem této mocenské převahy peněz. Aby byly peníze vylákány do oběhu, musí být obslouženy úrokem. Jestliže jsou však vyhlídky na zúročení malé, pak si jejich majitelé peníze raději ponechají, a tím způsobí odbytové potíže či dokonce hospodářskou krizi.⁶

Gesell se proto zamýšlel, jak tento problém odstranit. Došel k závěru, že peníze by měly ztratit svou mocenskou převahu nad zbožím, a proto by měly při nečinnosti ztrácet na své hodnotě. Navrhl zavést pravidelný cirkulační poplatek, kdy by v pravidelných intervalech musela být platnost bankovky prodloužena nalepením kolku v určité ceně, např. 1 % z nominální hodnoty bankovky. Tento princip přirovnával k tzv. stojnému v železniční dopravě. Pokud vagón se zbožím není včas vyložen, pak majitel zboží musí platit poplatek z prodloužení, neboť blokuje vagón pro další dopravu. Peníze zatížené cirkulačním poplatkem (někdy se také hovoří o tzv. zádržném) by mohly obíhat i bez úroku, neboť je výhodnější peníze půjčit bezúročně než platit poplatky.⁷

Gesell začal své myšlenky publikovat od roku 1891 v Buenos Aires, v německém i ve španělském jazyce. V roce 1900 pak předal obchod svému bratrovi a přesídlil do Švýcarska, kde zakoupil selskou usedlost a s nahospodařeným jměním se věnoval spisovatelské

³ Niall Ferguson, *Vzestup peněz. Finanční dějiny světa*, přel. Eduard Geisler (Praha: Argo, 2011), s. 97–98.

⁴ Onken, *Silvio Gesell*, s. 7.

⁵ *Ibid.*, s. 7.

⁶ Margrit Kennedyová, *Peniaze bez úrokov a inflácie*, přel. Mikuláš Hučko, s. 9 (dostupné online www.paradigma.sk/peniaze/kniha.pdf [přístup 23. 2. 2009]). Jde o slovenský překlad části knihy Margrit Kennedy, *Interest and Inflation Free Money. Creating an Exchange Medium That Works for Everybody and Protects the Earth* (Philadelphia: Seva International, 1995).

⁷ Onken, *Silvio Gesell*, s. 7.

činnosti a studiu děl významných ekonomů a filosofů. Do Argentiny se pak ještě jednou vrátil v letech 1907–1911, kdy se po smrti svého bratra věnoval po nějakou dobu znovu své původní profesi. V roce 1911 předal rodinnou firmu svým synům a vrátil se do Evropy.⁸

Od té doby se soustředil na psaní dalších děl a propagaci svých myšlenek. Své reformní návrhy postupně doplnil návrhem reformy pozemkové, podle níž mělo být odstraněno soukromé vlastnictví půdy. Šlo mu především o to, aby se po zavedení „kazících se“ peněz nestala půda předmětem spekulace a teaurace majetku, čímž by mohlo dojít k extrémnímu nárůstu její ceny. V otázkách pozemkové reformy se inspiroval především Henrym Georgem a Michaelem Flürscheimem, ovšem na rozdíl od nich nepožadoval vyvlastnění půdy bez náhrady, nýbrž doporučoval nákup pozemků státem. Později k tomu připojil návrh, aby peníze získané z pronájmu půdy byly vypláceny ženám, aby byla honorována jejich námaha spojená s výchovou dětí a aby nebyly ekonomicky závislé na mužích.⁹

Gesell byl přesvědčen, že jeho návrh peněžní reformy vytvoří takový hospodářský systém, který bude více v souladu s přírodou. Odráží se to i v jeho přihlášení se k francouzským fyziokratům, s jejichž myšlenkami se cítil spřízněn. (Nachází mezi nimi mj. i kritické výroky na adresu úroků.) Od roku 1912 proto začal vydávat se svým spolupracovníkem Georgem Blumenthalem v Německu časopis *Der Physiokrat*. Když byl časopis roku 1916 zastaven cenzurou, přesídlil Gesell do Švýcarska a opět se věnoval psaní knih. Tehdy vzniká jeho hlavní spis *Přirozený hospodářský řád skrze svobodnou půdu a svobodné peníze (Die natürliche Wirtschaftsordnung durch Freiland und Freigeld)*.¹⁰

V roce 1919 se shodou náhod dostává do Mnichova v době, kdy je tam vyhlášena republika rad. Silvio Gesell byl na krátkou dobu jmenován v první vládě republiky rad ministrem financí, ale již po jednom týdnu byla vláda radikálních sociálních demokratů a anarchistů vystřídána vládou s převahou komunistů, na které se již Gesell nepodílel. Toto víceméně náhodné politické angažmá, do něhož se dostal především díky svým přátelům (sám o politické funkce neusiloval), mělo pro něj nepříjemné důsledky. V Německu byl obžalován z velezrady a uvězněn, teprve po několika měsících byl před soudem zproštěn viny a propuštěn. Zároveň byl vyhoštěn jako nežádoucí osoba ze Švýcarska a nesměl se již do této země vrátit.¹¹

Po zbytek života se věnoval i nadále propagaci svých myšlenek, psaní knih, článků, dopisů a memorand pro politické strany i státní instituce. V posledních letech žil v družstevní komunitě Oranienburg-Eden nedaleko Berlína. Jedním z jejích zakladatelů byl Franz Oppenheimer, jehož ideály později formovaly hnutí kibuc v Palestině. Zde Silvio Gesell zemřel 11. března 1930 ve věku nedožitých 68 let.¹²

⁸ *Ibid.*, s. 9.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*, s. 9–10.

¹¹ *Ibid.*, s. 10.

¹² *Ibid.*, s. 11.

Gesellova ekonomická teorie

Gesellovy ekonomické názory se primárně utvářely během jeho obchodnické činnosti, při níž si všímal souvislostí mezi ekonomikou a peněžní politikou státu potažmo úrokovými mírami. Dospěl tak k myšlenkám, které byly diametrálně odlišné od názorů jeho současníků, což se týká především pojetí úroku a peněz.

Gesell například odmítal tehdy převažující představu, že peníze jsou ze své podstaty zvláštním druhem komodity vybrané trhem za účelem směny. Polemizoval mj. s tvrzením Otto Arendta, že německá marka „není nic jiného než označení pro 1/1395 libry zlata“.¹³ Podle Gesella je třeba rozlišovat mezi penězi samými a látkou, z níž jsou tvořeny. Argumentuje přitom historickou zkušeností se stříbrem jako mincovním kovem a připomíná, že po opuštění bimetalismu cena stříbra prudce klesla právě z toho důvodu, že stříbro přestalo hrát peněžní roli. Hodnota peněz proto podle něj nesouvisí s hodnotou komodity, která byla zvolena za prostředek směny. Gesell podotýká, že kdyby marka byla jen kouskem zlata, pak by nebyla o nic více německá než francouzská, ruská nebo japonská. Rozdíl mezi markou a zlatem je podle něj stejný jako rozdíl mezi botami a kůží, nebo kloboukem a slámou.¹⁴

Rovněž v otázce úroku se Gesell významně lišil od svých současníků. Je to patrné např. tam, kde konfrontuje své názory s dodnes uznávaným dílem *Kapitál a úrok* svého současníka Eugena von Böhm-Bawerka. Böhm-Bawerk rozlišuje ve svém díle šest základních teorií úroku, přičemž Gesell se neztotožňuje s žádnou z nich. Nejbližší je mu rakouský osvícenec Joseph von Sonnenfels (1732/33–1817), jehož Böhm-Bawerk paradoxně zmiňuje spíše mimochodem jako příklad zcela nesmyslných názorů, s nimiž nehodlá ani polemizovat.¹⁵ Vedle Sonnenfelse a francouzských fyziokratů (např. François V. D. de Forbonnais) se Gesell hlásil především k Pierru-Josephu Proudhonovi (1809–1865), o čemž bude ještě řeč.

Jak již bylo řečeno, podle Gesella vyplývá úrok z mocenské převahy peněz nad zbožím, kdy většina zboží se působením času kazí a ztrácí na ceně, zatímco peníze nikoliv. (V Gesellově době byla inflace považována v podstatě za anomálii.) Úrok je podle Gesella možno přirovnat k mýtnému, které vybírá loupeživý rytíř a později stát za použití silnic. Pokud není mýtné (úrok) zapláceno, nemohou být silnice (peníze) použity, a zboží tak nemůže být dopraveno ke spotřebiteli.¹⁶

Konkurence půjčovatelů peněz nemá podle Gesella na výši úroků žádný vliv. Úrok je omezen pouze konkurencí ve formě domácí výroby a výměnného obchodu, kterážto alternativa k peněžnímu hospodářství nedovoluje úroku stoupnout nad určitou mez.

¹³ Silvio Gesell, „Die natürliche Wirtschaftsordnung durch Freiland und Freigeld“, in Silvio Gesell, *Gesammelte Werke*, sv. 9 (Lütjenburg: Fachverlag für Sozialökonomie, 1988–2000), s. 224.

¹⁴ *Ibid.*, s. 225.

¹⁵ *Ibid.*, s. 398.

¹⁶ *Ibid.*, s. 365.

Úrok je podle něj vybírán přímo z oběhu, tj. je započítáván do koncové ceny zboží a je zcela nezávislý na existenci proletariátu zbaveného výrobních prostředků.¹⁷

Silvio Gesell se snaží rozlišit mezi základním peněžním úrokem a jeho dalšími složkami, mezi něž podle něj patří očekávaná míra inflace a riziková prémie. Základní úrok označuje Gesell pojmem *Urzins* (doslova „pauúrok“), čímž ho chce odlišit od běžného německého výrazu *Zins*, který znamená peněžní úrok obecně, nebo též nájemné či rentu.¹⁸

Gesell tvrdí, že základní úrok (*Urzins*) je ve všech dobách stejný. Ukazuje na příkladech z historie, že peněžní úrok může být velmi vysoký v dobách inflace či válečných konfliktů, v klidných dobách se však pohybuje pravidelně v rozmezí 4 až 6 %. To platí, ať už jde o starověký Řím v prvním století před Kristem nebo Anglii na počátku 18. století. Ať už se nacházíme ve věku pluhu a koňské síly nebo ve věku parního stroje, úroky se s železnou pravidelností pohybují v daném rozmezí. Kdybychom tento údaj očistili o běžnou míru inflace, jak ji lze vyčíst z vývoje cen, pak dojdeme podle Gesella k závěru, že základní úrok je ve všech dobách 3–4 %. („Pokud bychom bývali měli naprosto stabilní měnu, tak by úroková míra zůstávala po 2000 let beze změny na 3–4 %.“)¹⁹

S úrokem podle něj úzce souvisí hlavní příčina hospodářského cyklu. Krize je vždy důsledkem nedostatečné nabídky peněz, která je provázána poklesem cen. Z dnešního hlediska možná poněkud překvapivě vidí souvislost mezi krizí a příliš nízkými úrokovými mírami v tom, že pokud úrokové míry klesnou pod 2,5 %, pak majitelé peněz peníze raději drží, než aby je půjčovali, což způsobí recesi.²⁰ Pokud úrokové míry stoupnou, pak podle Gesella dojde opět k oživení.²¹

Gesell soudí, že hospodářství by se mohlo vyvíjet bez krizí pouze tehdy, pokud by množství zlata stouvalo v pravidelných přírůstcích a to tak, aby docházelo k neustálému rovnoměrnému růstu cen přinejmenším o 5 % ročně. Tento růst cen by automaticky nutil peníze k oběhu, protože by se jejich držení nevyplatilo. Vzhledem k tehdejším představám o stabilitě měny označuje Gesell takový stav sám o sobě za bankrot měny. (Mimochodem tato jeho myšlenka nápadně připomíná pozdější Friedmanův názor, že centrální banka by měla zajišťovat konstantní růst peněžní zásoby meziročně o 3–5 %.)

Podle Gesella lze krizím zabránit při splnění dvou podmínek:

- 1) Peníze oddělíme od zlata a tvorbu peněz budeme řídit potřebami trhu.
- 2) Zajistíme, aby peníze byly nabízeny i tehdy, pokud úrok z peněžního i reálného kapitálu „padne a zmizí“.²²

¹⁷ *Ibid.*, s. 366.

¹⁸ *Ibid.*, s. 395–396, 407n.

¹⁹ *Ibid.*, s. 414.

²⁰ Podle zákona nabídky a poptávky bychom očekávali, že nízké úrokové míry budou doprovázeny vyšším množstvím úvěrů. Tuto logiku však v případě půjček nemůžeme brát za bernou minci, neboť na rozdíl od prodejce zboží si věřitel vybírá, komu své „zboží“ v podobě úvěru poskytne a komu ne.

²¹ Kennedyová, *Peníze bez úrokov*, s. 9.

²² Gesell, *Die natürliche Wirtschaftsordnung*, s. 321.

Není jistě bez zajímavosti, že první podmínka byla dalším vývojem finančního systému v podstatě splněna. K postupnému oddělení měny od zlata došlo mj. i na základě zkušeností s Velkou hospodářskou krizí. Zdá se, jako by toto Gesellovo doporučení další historický vývoj plně potvrdil. Druhá podmínka mívá k jeho ideji bezúročných „kazících se“ peněz, které byly doposud vyzkoušeny jen v lokálním měřítku.

Důležitou součástí Gesellových názorů je i jeho postoj vůči kapitalismu a názor na podstatu kapitálu. Gesell je přesvědčen, že primárním kapitálem jsou peníze, zatímco tzv. reálný kapitál (budovy, stroje, továrny apod.) má svou moc jen díky peněžnímu kapitálu. Tímto názorem je blízký již zmiňovanému Pierru-Josephu Proudhonovi, který rovněž považoval peníze za kapitál par excellence a cestu k překonání kapitalismu viděl v odstranění úroku.²³

Zajímavý je i Gesellův poměr ke Karlu Marxovi. Gesell sice podobně jako Marx odmítal kapitalismus, nicméně v zásadních otázkách se s ním rozcházel. Marx podle Gesella špatně rozpoznal příčinu kapitalismu a jeho učení proto nemůže kapitálu vážně ublížit.²⁴ Marx se podle něj mýlí v tom, že kapitál chápe primárně jako kapitál hmotný (stroje, budovy apod.). Gesell však upozorňuje, že i pokud by každý dělník pracoval na svých výrobních prostředcích, nebyl by úrok ani o kousek menší. Těmito slovy chce říci, že i malovýrobce produkující nezávisle na továrníkovi je nucen si půjčovat na potřebné investice, a může tak být snadno vykořisťován ze strany kapitálu finančního, aniž by kdy pracoval na strojích, které patří někomu jinému.²⁵ Je ovšem otázka, jestli lze Marxovo pojetí kapitálu interpretovat takto zjednodušeně, jak to činí Gesell ve své polemice.

Zmínili jsme, že moc reálného kapitálu je podle Gesella odvozena od moci peněz. Tento jeho postřeh si můžeme ilustrovat na příkladu s nájemným. Výše nájemného je podle něj odvozena od výše peněžního úroku. Zisk, který má majitel nad rámec svých nákladů, přímo souvisí s úrokovými mírami. Kdyby úroky významně klesly či byly zcela odstraněny, pak by muselo zákonitě klesnout i nájemné. Nájemci by si totiž jinak raději mohli vzít půjčku na stavbu vlastního bytu nebo by se našel někdo, kdo postaví nový dům a bude nabízet pronájem bytů za nižší cenu. Nebýt peněžního úroku, byly by nájmy bytů mnohem nižší a blížily by poměru stavebních nákladů a životnosti budovy. Gesell tuto skutečnost interpretuje tak, že peníze berou všechny ostatní druhy kapitálu pod svou ochranu a skrze úrokové míry brání jeho zmnožení a tím i poklesu zisku z jeho užívání.

Celkově lze říci, že Gesell chápal úrok jako samu podstatu kapitalismu, viděl v něm příčinu nezaměstnanosti, nedostatku i hospodářského cyklu. Odstranění úroku má dát člověku možnost využívat v plné míře výnosy ze své práce, jak napovídá titul jednoho z jeho raných děl *Uskutečnění práva na plný výtěžek z práce skrze peněžní a pozemkovou reformu*. Gesell nikdy neuvažoval o zestátnění či zespolečenštění výrobních prostředků

²³ Milan Sojka et al., *Dějiny ekonomických teorií* (Praha: Karolinum, 1999), s. 215.

²⁴ Gesell, *Die natürliche Wirtschaftsordnung*, s. XXVI.

²⁵ *Ibid.*, s. 366.

jako Karel Marx (s výjimkou půdy). Zmíněný požadavek na svobodný trh bez kapitalismu, jak ho v gesellovském duchu formuluje např. jeden z jeho pokračovatelů Dieter Suhr, je tak z hlediska Gesellovy peněžní teorie naprosto smysluplný.

Ohlas Gesellových myšlenek

Zhodnotit význam Silvia Gesella pro rozvoj ekonomického poznání není vůbec snadné. Bylo již řečeno, že stojí mimo hlavní proudy ekonomického myšlení. Přestože některými svými postřehy předešel vývoj ekonomické vědy, uznání v učebnicích ekonomie se mu za to nedostalo. Jeho postavení do jisté míry vystihuje výraz „ekonomický disident“, kterým bývá občas častován.

Gesellovo učení se setkala s větším ohlasem spíše mimo odborné ekonomické kruhy. Již za svého života získal řadu stoupců v německy mluvících zemích i jinde. V německém prostředí se hovoří o hnutí za přirozený hospodářský řád, což je označení vycházející z názvu hlavního Gesellova díla. Toto hnutí bylo velmi aktivní ve dvacátých a třicátých letech 20. století. V období druhé světové války byla jeho činnost oslabena. V roce 1950 byla v západním Německu založena politická strana s geselliánským programem pod názvem *Frei-Soziale Union* (Svobodná sociální unie). Tato politická strana působí dodnes, od roku 2001 pod názvem *Humanwirtschaftspartei* (Strana humánního hospodářství), ale její volební výsledky se pohybují kolem 0,1 % hlasů.²⁶

Někteří Gesellovi přívrženci se snažili jeho myšlenky dále rozpracovat a samostatně promýšlet. Z neznámějších jmenujme alespoň německého právníka Dietera Suhra a architektku Margrit Kennedyovou. Mimo německé země na něj navázal v poměrně nedávné době belgický ekonom Bernard Lietaer.

Dieter Suhr se zabýval teorií peněz v souvislosti se zněním peněžního zákona. Inspiroval se dílem Johna Maynarda Keynesa a Silvia Gesella, od něhož převzal myšlenku zadržovacího poplatku z nevyužívaných peněz. Tento poplatek chápe jako keynesovskou alternativu ke keynesovství. Dieter Suhr považoval sám sebe za stoupence ordoliberalismu, v jehož duchu zdůrazňoval, že pro svobodné trhy je důležitý řád garantovaný státem. Úrok označoval za projev churavění, „který nestačí sebeozdravné síly trhu v dlouhodobém časovém horizontu přemoci“.²⁷

Asi nejoriginálnější část Suhrova ekonomického díla představuje teze, že systém úroků je protiústavní. Suhr chápe peněžní systém jako systém veřejné služby, přičemž podle ústavy má každý občan k veřejným službám garantován rovný přístup. Systém úroků ovšem funguje jako skrytý systém přerozdělování, v němž neustále plynou peníze od těch chudších k bohatším. V západním Německu byl prováděn v osmdesátých letech empirický výzkum, podle něhož 80 % obyvatelstva na systém úroků doplácí, asi 10 %

²⁶ K vývoji „geselliánského“ hnutí viz podrobněji Günther Bartsch, *Die NWO-Bewegung Silvio Gesells. Geschichtlicher Grundriß 1891-1992/93* (Lütjenburg: Gauke Fachverlag für Sozialökonomie, 1994).

²⁷ *Ibid.*, s. 291.

z něj má zanedbatelné zisky, zatímco 10 % nejbohatších lidí z něj těží velkou měrou. Výzkum zohledňoval nejenom půjčky, ale i úroky z podnikatelských investic promítnuté do koncové ceny zboží.²⁸ Suhr nazývá tento mechanismus „subvencování bohatých potřebnými“.²⁹ Jelikož se tak děje prostřednictvím veřejného peněžního systému, je tato praxe ve skutečnosti porušením ústavy.

Bernard Lietaer zaujímá v otázce peněžní reformy poněkud odlišné stanovisko než Gesell nebo Suhr. Ve své práci *Budoucnost peněz* na jednu stranu chápe důsledky systému úroků pro reálnou ekonomiku do značné míry podobně jako Silvio Gesell, na rozdíl od něj však nepožaduje zásadní reformu finančního systému, mj. i proto, že se mu zdá taková reforma politicky neprůchodná.³⁰

Lietaer vidí budoucnost spíše v paralelním fungování mnoha měnových systémů s různými vlastnostmi. Gesellovským „kazícím se“ penězům přisuzuje v tomto systému důležitou roli. Doporučuje princip zadržovacího poplatku pro mezinárodní měnu, která by měla být kryta košem komodit důležitých pro mezinárodní obchod. Zadržovací poplatky by tak kompenzoval i skladovací náklady.³¹ Tento poplatek doporučuje i pro lokální doplňkové měny, tj. takové, které používají místní komunity pro své potřeby vedle měny státní. Navrhuje také nový typ takové doplňkové měny pod názvem ROCS (robustní měnový systém), který má být kombinací kolkovaných peněz s poměrně známým lokálním systémem LETS.³² Domnívá se, že tyto paralelní systémy by mohly vhodným způsobem doplnit stávající národní měny a stabilizovat tak světovou i místní ekonomiku.

Pozoruhodná je i Lietaerova myšlenka, že architektura peněžního systému determinuje náš hospodářský život více, než si myslíme. Současný měnový systém postavený na úvěrové tvorbě peněz a úroku vede podle něj k soutěživosti a konkurenci, zatímco jiné systémy (Lietaer uvádí konkrétní příklady) podporují spolupráci a ochotu lidí si navzájem pomáhat: „Kdo vlastně řídí loď?“ Odpověď zní, že projektant, který do lodě zabudoval 90 % toho, co pak kapitán může dělat. Já tvrdím, že to samé platí i ve světě podnikání: projekt peněžního systému na devadesát procent předurčuje všechna investiční rozhodnutí ve světě.³³

Je otázkou, jestli Lietaerovo tvrzení o penězích, které podporují spolupráci, lze v této podobě přijmout. On sám uvádí konkrétní příklady, které jsou velmi specifické, např. už jen tím, že jde o peníze, které byly založeny za účelem podpory lokální komunity. Lze namítnout, že sama konkurence je od výroby určené pro trh už z podstaty věci neodmyslitelná. Jako jediný zásadnější argument se zde jeví teze o tom, že stávající finanční

²⁸ Kennedyová, *Peniaze bez úrokov*, s. 6.

²⁹ Bartsch, *Die NWO-Bewegung*, s. 290.

³⁰ Bernard Lietaer, *Budoucnost peněz*, přel. Mikuláš Hučko (Košice: Paradigma.sk, 2004), s. 195–196.

³¹ *Ibid.*, s. 225–227.

³² *Ibid.*, s. 210–212.

³³ *Ibid.*, s. 195–196.

systém podporuje soutěživost právě tím, že vytváří zadlužení, které je vyšší než peněžní zásoba. Lietaer to formuluje takto: „Vaše banka nevytváří úrok; ona vás posílá do světa, abyste bojovali proti všem ve snaze přinést zpátky dalších 100 000 liber. Protože všechny banky dělají přesně to samé, systém vyžaduje, aby někteří účastníci zkrachovali, a tím vám poskytli zbývajících 100 000 liber. Jednoduše řečeno, když vrátíte úroky ze své půjčky, používáte jistinu někoho jiného.“³⁴

Nelze nezmínit na tomto místě také praktické pokusy s Gesellovými „kazícími se“ penězi. Viditelný neúspěch při prosazování obecné peněžní reformy do praxe vedl Gesellovy stoupence v Německu k pokusu využít jeho myšlenku v menším měřítku. Za tímto účelem vznikla v říjnu 1929 společnost pro vydávání zvláštní gesellovské měny pod názvem Wära-Tauschgesellschaft, což bychom mohli do češtiny přeložit jako Výměnná společnost wäry.³⁵ Tato společnost sdružovala řadu firem na území Německa, které se rozhodly při vzájemném obchodním styku používat poukázky zvané wära, jejichž platnost musela být pravidelně prodlužována nalepením kolku.

Světovou proslulost zajistil wäře podnikatel Max Hebecker, který se roku 1930 (již v době hospodářské krize) rozhodl oživit těžbu uhlí v dolnobavorské obci Schwanenkirchen. Jelikož se mu nepodařilo získat úvěr od běžné banky, přijal úvěr od zmíněné Výměnné společnosti wäry a přesvědčil své zaměstnance, aby přijímali část výplaty v jejich poukázkách. Wära začala být postupně přijímána i místními obchodníky a přispěla k oživení celé lokální ekonomiky.³⁶

Světově nejproslulejším experimentem s kolkovanými penězi je případ rakouského městečka Wörgl, kde se o jejich využití zasloužil zdejší starosta Michael Unterguggenberger. V létě 1932 byl ve Wörglu spuštěn obecní projekt k potlačení nezaměstnanosti. Projekt spočíval na oběhu tzv. pracovních stvrzenek, které byly kryty státními šilinky a jejichž platnost se musela na konci každého měsíce prodloužit nalepením kolku v ceně 1 % z nominální hodnoty bankovky. Obecní pokladna poukazovala výtěžek z prodeje kolků na program pro chudé. Během jednoho roku se podařilo ve Wörglu snížit počet nezaměstnaných o 25 %, zatímco v celém Rakousku za tutéž dobu nezaměstnanost vzrostla o 10 %. Místní měna umožnila také realizaci řady obecně prospěšných projektů.³⁷

Oba slibně se rozvíjející experimenty ukončily zákazy ze strany německých a rakouských státních úřadů. V obou případech se o to významně zasadila centrální banka, která se domnívala, že je ohrožen její emisní monopol. Několik podobných projektů se rozběhlo ve třicátých letech také v USA, kde tuto myšlenku propagoval mj. ekonom Irving

³⁴ *Ibid.*, s. 56.

³⁵ Bartsch, *Die NWO-Bewegung*, s. 82–83.

³⁶ *Ibid.*, s. 84.

³⁷ *Ibid.*, s. 85–87. K případu Wörglu viz též monografii Gebhard Ottacher, *Der Welt ein Zeichen geben. Freigeldexperiment von Wörgl 1932/33* (Kiel: Verlag für Sozialökonomie Gauke, 2007).

Fisher, ale prezident Roosevelt posléze veškeré tzv. nouzové měny, kterými si chtěli lidé na místní úrovni pomoci z krize, zakázal. Ve Francii a v Československu byly podobné projekty ukončeny dříve, než se stačily rozběhnout. Zákazem vlády také skončil obdobný francouzský projekt z padesátých let.

Situace začala být místním kolkovaným měnám příznivější teprve v posledních letech.³⁸ Od roku 2001 vzniklo v Německu několik regionálních měn, které jsou postaveny na gesellovském principu cirkulačního poplatku. Nejznámější z nich je bavorský chiemgauer, který je aktuálně druhou nejstarší fungující kolkovanou měnou. Kolkovné se zde platí čtvrtletně a činí 2 % z nominální hodnoty bankovky. Chiemgauery jsou kryté eurem a směňují se v poměru 1:1.³⁹

Zdá se, že Gesellovy myšlenky jsou v Německu stále živé a i dnes vzbuzují pozornost přinejmenším u části veřejnosti. Praktické výsledky, kterých bylo při těchto experimentech dosaženo, by si jistě zasloužily pozornosti i ze strany odborných ekonomických pracovišť. Tvůrci těchto místních projektů s kolkovanými penězi vidí jejich hlavní přínos nejčastěji v rychlejším oběhu těchto peněz (ve srovnání s měnou státní), čímž je zajištěna vyšší produkce na množství obíhajících peněžních jednotek než v případě eura, a také v tom, že regionální měna pomáhá udržet kupní sílu v jejich regionu.

K dnešnímu poselství Gesellova díla

Je zřejmé, že Gesellova ekonomická teorie představuje určitou alternativu vůči marxistické kritice kapitalismu. John Maynard Keynes svého času vyjádřil přesvědčení, že „budoucnost se bude učit více od Gesella než od Marxe“.⁴⁰ Je proto do jisté míry pozoruhodné, nakolik zůstává Gesell mimo pozornost odborných kruhů, přestože v mnoha svých názorech předjímal pozdější vývoj ekonomické vědy.

Nedávná finanční krize jeho myšlenky opět aktualizovala. Soudobá monetární politika se soustřeďuje na ovlivňování ekonomiky pomocí úrokových měr. Pokud ekonomika ztrácí tempo, snižují se úrokové sazby. Ve chvíli, kdy se v některých zemích dostaly úrokové sazby centrální banky prakticky na nulu, aniž by bylo dosaženo žádoucího efektu, kterým je odstranění deflace, začalo se hovořit o tzv. pasti likvidity. Konstatovalo se, že monetární politika je v takovou chvíli vyřazena mimo provoz. (Účinnost kvantitativního uvolňování,⁴¹ k němuž se v takových chvílích přistupuje, někteří odborníci popírají.

³⁸ Werner Onken, *Modellversuche mit sozialpflichtigem Boden und Geld* (Lütjenburg: Verlag für Sozialökonomie Gauke, 1997), s. 50–56.

³⁹ Andreas Wieg, „Geld ist, was gilt“, *Bankinformation* 36 (2009), č. 6, s. 72 (dostupné online http://www.chiemgauer.info/fileadmin/user_upload/Basisinfo/Geld_ist__was_gilt.pdf [přístup 15. 1. 2012]).

⁴⁰ Kennedyová, *Peniaze bez úrokov*, s. 19.

⁴¹ Podstatou kvantitativního uvolňování je zvyšování rezerv komerčních bank. Dochází k němu tak, že centrální banka nakupuje od bank jejich aktiva (např. dluhopisy). Vyšší rezervy mají bankám umožnit snazší poskytování úvěrů.

Označují je za pouhé předstírání činnosti před veřejností, neboť podobné opatření nemá na míru inflace žádný vliv.)⁴²

Objevila se myšlenka, že by v této situaci byly potřeba úrokové míry záporné, přičemž americký ekonom Gregory Mankiw, inspirován údajně jedním ze svých studentů, napsal, že něco takového by bylo možné pouze za předpokladu, že by byla zavedena sankce za zadržování měny.⁴³ Ve svém článku uvádí jako příklad možného řešení, že by jednou za rok byla vylosována číslice od 0 do 9 a bankovky končící touto číslicí byly zneplatněny. Nehledě na neelegantnost Mankiwova praktického návrhu vidíme, že se zde z pozic hlavního proudu ekonomického myšlení dospívá k myšlence, kterou formuloval Silvio Gesell před více než sto lety. Samy principy měnové politiky, v níž se odrážejí zkušenosti získané během 20. století, odkazují směrem k myšlence záporného úroku.

Nabízí se otázka, jestli Gesellova teze o úroku jako konstitutivním rysu kapitalismu obstojí v širší historické perspektivě. Úrok totiž existoval i v antice a následných historických epochách. Na obhajobu Gesellových představ lze uvést tu skutečnost, že předkapitalistické ekonomiky nebyly primárně ekonomikami tržními, tj. většina obyvatel uspokojovala větší část svých potřeb mimo trh. Roli peněžního systému v předmoderních epochách tak nelze srovnávat s moderní ekonomikou. Není bez zajímavosti, že ve středověku byl v Evropě úrok potírán, přičemž k jeho legalizaci dochází v 16. století, tedy v samých počátcích kapitalismu. Ekonomiky zemí, které k tomuto kroku přistoupily jako první (Anglie, Nizozemí), se následně projeví jako dynamičtější než zbytek Evropy. V tomto ohledu je snad možné Gesellovi vytknout, že jeho pojetí je příliš zjednodušující. Ovšem jeho postřeh o klíčovém významu úroků i polemika s Marxem tím nepozbývají svého významu.

Existuje jeden důležitý bod, ve kterém Gesell zůstal dítětem své doby a byl dalším vývojem ekonomie překonán. Gesell totiž chápal peníze jako exogenní faktor v ekonomice, tj. něco, co přichází zvnějšku a je dáno buď množstvím zlata, nebo množstvím natištěných bankovek. Dnešní ekonomie už povětšinou přijala objev Knuta Wicksella publikovaný roku 1898, že peníze vznikají poskytováním úvěru. Z toho zákonitě vyplývá, že jejich množství bezprostředně souvisí s ekonomickou aktivitou. Peníze jsou dnes v duchu tohoto objevu chápány jako pouhé účetní jednotky, které vzniknou ve chvíli, kdy si je někdo půjčí. Množství bankovek a mincí je pouze takové, jaké odpovídá buď potřebě veřejnosti, nebo jaké je předepsáno bankám jako povinné rezervy. V nejvyspělejších zemích činí toto množství již jen asi 3 % peněžní zásoby.

Za zmínku snad stojí, že liberálové se stále drží svých představ o komoditní a exogenní povaze peněz. Spolu s tím také hájí teorém o neutralitě peněz, což jest tvrzení, že peníze jsou pouze prostředkem směny, který neovlivňuje účastníky trhu, tj. nezávisí

⁴² Josef Jílek, *Peníze a měnová politika* (Praha: Grada, 2004), s. 442.

⁴³ N. Gregory Mankiw, „It May Be Time for the Fed to Go Negative“, *New York Times*, 18. 4. 2009 (dostupné online http://www.nytimes.com/2009/04/19/business/economy/19view.html?_r=0 [přístup 16. 10. 2015]).

na nich poměrné ceny, ani úrokové míry, ani míra nezaměstnanosti. V liberálně pojatých učebnicích se lze setkat s tvrzením, že peníze nehrají v ekonomické vědě významnější roli. Trváním na empiricky vyvrácených tezích potvrzuje liberalismus svoji podstatu coby dogmatické nevědecké doktríny, která spíše jen vnějším vystupováním napodobuje atributy vědecké disciplíny. Ještě Friedrich Hayek tvrdil zcela vážně, že zlatý standard je nejlepší ze špatných systémů, kdy jsou ponechány peníze v rukou vlády, přestože se vícekrát ukázalo, že zavedení zlatých peněz vede k hospodářské recesi.⁴⁴ (Nehledě na to, že tvorba peněz v současném systému není ve skutečnosti ponechána jen v rukou vlády.) Také prohlašoval, že konstantní množství peněz je dostačující podmínkou pro jejich neutralitu,⁴⁵ později sice tuto tezi zmírnil, ale mezi stoupenci liberalismu jsou stále lidé, kteří se k těmto představám hlásí.⁴⁶

Význam Silvia Gesella tkví mimo jiné v tom, že jako jeden z prvních upozornil na determinující vliv peněz na reálné (kapitalistické) hospodářství, čímž de facto tzv. neutralitu peněz odvrhl. Praktické pokusy s jeho penězi a také jiné pozdější experimenty s jinými doplňkovými měnami nás poučily o tom, že peněžní systémy mohou být potenciálně vybudovány na různých principech, přičemž tyto principy navíc ovlivňují ekonomické chování lidí. Je třeba se rozloučit s představou, že peněžní systém je jediný možný, že je to jakási přírodní danost, kterou není třeba v rámci ekonomické vědy ani zkoumat. To, co se dosud bralo jako samozřejmost, musí být nyní tázáno, vystaveno kritice a racionálnímu zkoumání. To je asi největší dědictví gesellianismu, byť Silvio Gesell to ve své práci takto nezamýšlel.

Zmínili jsme se již o tom, že pro pluralitu měnových systémů se vyjadřuje například Bernard Lietaer, který doporučuje paralelní fungování státní měny, mezinárodní měny a měn lokálních, přičemž pro dvě z nich (mezinárodní a lokální) navrhuje Gesellův princip zádržného. Distancuje se tak od představy dřívějších gesellianů a samotného Gesella, kteří počítali se zásadní reformou stávajícího peněžního systému.

Gesellova teorie má podle mého soudu také tu přednost, že srozumitelným způsobem a v souladu s fakty vysvětluje vznik a průběh hospodářských krizí v kapitalistickém

⁴⁴ Hlavním důvodem je deflační charakter zlatých peněz, který činí výhodným jejich zadržování, a který tak odměňuje přesně takové jednání, jaké přispívá k prohloubení recese. Zlatý standard je v rozporu s dnes obecně přijímaným přesvědčením o prospěšnosti mírné inflace a potřebě setrvalého nárůstu peněžní zásoby. Není bez zajímavosti, že elektronické bitcoiny, které můžeme pro jejich povahu označit za jakési virtuální zlato a které mají jednoznačně spekulativní charakter, jsou mediálně nejdiskutovanějšími alternativními penězi. Jsou dokonce vítány jako ty pravé „svobodné“ peníze, které nejsou v rukou vlád. Tuto skutečnost bychom mohli v duchu Gesellova učení snadno interpretovat tak, že mediální úspěch bitcoinů souvisí právě s tím, že jde o peníze, které jsou v plném souladu s podstatou kapitalismu, a proto se o nich „smí“ všude mluvit.

⁴⁵ Sojka et al., *Dějiny ekonomických teorií*, s. 52.

⁴⁶ S touto tezí se lze setkat v ekonomické žurnalistice, často s odvoláním na Školu racionálních očekávání. Srov. např. Robert Holman, *Makroekonomie. Středně pokročilý kurz* (Praha: C. H. Beck, 2010), s. 336. Též viz Sojka et al., *Dějiny ekonomických teorií*, s. 215.

systemu.⁴⁷ To platí zejména, doplníme-li ji o poznatek úvěrové tvorby peněz. Vyjdeme-li totiž z předpokladu, že peníze jsou vytvářeny jako půjčky, přičemž z těchto půjček jsou zároveň požadovány úroky, docházíme k závěru, že vytvoření peněz je vždy spojeno s vytvořením dluhu, který je vyšší než množství vznikajících peněz. V tomto systému tedy dluhy zákonitě převyšují peníze a jsou z principu nesplacitelné. Připomíná to hru letadlo. Existují sice ještě další způsoby vzniku peněz (patří k nim hlavně různé typy bankovních výdajů), takto vzniklé peníze však nemohou kompenzovat požadované úroky. V opačném případě by totiž musely být výdaje bank vyšší než jejich příjmy.

Tuto skutečnost připouští jen malá část mainstreamových ekonomů,⁴⁸ většina se k tomuto tématu oficiálně nevyjadřuje, v neoficiálních rozhovorech však mnozí podobnou představu jednoznačně odmítají, často takovými argumenty, které prozrazují, že podstatu této námitky vůči finančnímu systému ani nepochopili (např. používají odkaz na ekonomický růst či inflaci).

Přesto právě tento model dává jednoduchou a věrohodnou odpověď na to, proč se zadržává kapitalistický stroj. Ten totiž funguje jen do té doby, dokud nové půjčky v systému jsou s to umořovat staré dluhy včetně úroků. Ve chvíli, kdy nově poskytované úvěry nedostačují na splácení starých dluhů (tj. splátky převyšují nové úvěry), pak dochází zákonitě ke stahování peněz z oběhu, což způsobuje bankroty firem a nezaměstnanost.

Uvedený model také vysvětluje, proč je kapitalistický systém závislý na růstu. Pokud kapitalismus nemůže expandovat, pak se hroutí. Margrit Kennedyová přirovnává systém úroků k rakovinovému bujení, které rozkládá společenskou strukturu.⁴⁹ Nelze si vybrat nulový nebo záporný růst. Úroky jsou neúprosné, musí být spláceny, i když neexistují peníze k jejich zaplacení, čehož důsledkem je, že neobývané nemovitosti končí v rukou bank a lidé na ulici.

V otázce vysvětlení hospodářské krize má gesellovská koncepce nejbližší k monetarismu (blíže než k marxismu nebo k liberalismu). Monetarismus vysvětluje hospodářskou krizi jako důsledek poklesu peněžní zásoby, jenomže už nehledá příčinu toho, proč k tomuto poklesu dochází. Měnová politika však vyvozuje z této teorie konzistentní a částečně funkční řešení: napumpovat do ekonomiky další peníze prostřednictvím snížení úrokových sazeb. Gesellovský pohled jde dále v tom, že interpretuje i onen pozorovatelný pokles peněžní zásoby (eventuálně totožně působící pokles rychlosti oběhu peněz). Do-

⁴⁷ Je samozřejmě otázka, jestli lze redukovat hospodářské krize v kapitalismu pouze na jeden typ. Cyklický charakter kapitalistického hospodářství se však řada ekonomických škol pokouší různým způsobem vysvětlit. V prostoru této poznámky lze jejich přístupy pouze naznačit: marxismus hovoří o krizích z nadvýroby, monetarismus vidí základní příčinu v poklesu peněžní zásoby, příznivci liberalismu nezřídka „obviňují“ centrální banky a jejich manipulaci s úrokovými mírami, Schumpeter zase spojoval hospodářský cyklus s inovačními vlnami.

⁴⁸ Srov. např. Jílek, *Peníze*, s. 105.

⁴⁹ Kennedyová, *Peníze bez úroků*, s. 3.

cháží k němu tehdy, pokud reálná ekonomika nedokáže zajistit výnosy, které si dle svých pravidel úročení nárokuje finanční systém.

Absurdnost tohoto finančního nároku, který z úroku (přesněji řečeno složeného úroku) vyplývá, ukazuje modelový příklad označovaný někdy jako *Josefův fenik*. Matematicky lze spočítat, že jeden fenik uložený v okamžiku Kristova narození na čtyřprocentní úrok by svému majiteli vynesl v roce 1990 tolik peněz, že by za ně bylo možno nakoupit 8190 zlatých koulí o velikosti zeměkoule.⁵⁰ Je to přesvědčivá ilustrace toho, že reálná ekonomika nemůže nikdy splnit to, co po ní věřitelé chtějí.

Krátce před krizí z roku 2008 bylo možno v médiích číst, že bankovní nástroje jsou nyní už tak sofistikované, že bankovní sektor může růst nezávisle na reálné ekonomice. (Rozuměj: bankovní sektor může vykazovat větší růst než zbytek ekonomiky, což se tehdy dle oficiálních ukazatelů v některých zemích dělo.) Prostý selský rozum by představu, že něco takového bude doopravdy fungovat, považoval za nesmysl, ne tak ekonomové.

Jak se tedy dívat na možnost reformy finančního systému? Pochopitelně nelze předpokládat, že by reforma peněžního systému vyřešila všechny problémy kapitalismu. Už dnes lze vyslovit řadu pochybovačných otázek od jednoduchých až po dosti sofistikované. Proč by měli lidé takové peníze chtít? Nepovedou kolkované peníze k ještě nesmyslnějšímu ekonomickému růstu? Nebude právě takovýto systém ekologicky nešetrný? Na tyto otázky je možné hledat odpovědi. Například na první otázku můžeme říci, že ve 30. letech lidé přijali tyto peníze dobrovolně, neboť k tomu měli pádný důvod v podobě nouze, dnes se tak děje spíše z přesvědčení, že lokální peníze pomáhají regionu. Na druhou otázku odpovídají geselliáni poukazem na to, že naopak úrokový systém vytváří tlak na nesmyslný ekonomický růst, zatímco při používání „kazících se“ peněz by nebyl tzv. nulový růst spojen s neblahými ekonomickými a sociálními dopady.

Je to samozřejmě otázka, jaké důsledky bychom mohli pozorovat, kdyby byl takový systém zaveden ve větším měřítku. Důležité je ovšem takové otázky klást. Je žádoucí, aby studium alternativních peněžních systémů začalo být seriózním tématem ekonomické vědy a aby se posléze stalo i otázkou politickou. Keynesovská či monetaristická politika dokáže propuknutí kapitalistické „krize z úroků“ účinně oddalovat, neřeší však podstatu problému a neřeší ani otázku sociální a ekologickou, které s peněžním systémem úzce souvisejí. Finanční systém, který ze své podstaty nabízí vizi ekonomiky, jež nemusí za každou cenu růst a v níž nedochází k výše zmíněnému skrytému přerozdělování peněz od chudých k bohatým, stojí minimálně za to, abychom se jím vážně zabývali.

⁵⁰ Příklad vychází z ceny zlata v lednu 1990; srov. Lietaer, *Budoucnost peněz*, s. 58, 304.